

Makalenin Geliş Tarihi: 19 Aralık 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 26 Aralık 2019

SİVAS TARİHİNE DER-KENAR; YENİ TÜRKİYE’NİN İLK YÜKSEK MAHKEMESİ SİVAS MUVAKKAT TEMYİZ HEYETİ

APOSTIL TO SİVAS HISTORY; SİVAS APPEAL COMMITTEE FIRST CHANCELLORY OF NEW TURKEY

Osman Köksal*

Öz

Türk adli yargı teşkilatının zirve kurumu Yargıtay, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e evrilen süreçte muhtelif evrelerden geçerek bugüne ulaşmıştır. Kurum, özellikle Cumhuriyet devrinde, teşkilat yapısı ve görevlerindeki bazı değişiklikler ve gelişmeler yanında, görev yeri bakımından da bazı yeknesaklıklar yaşamış; örneğin, önce “Muvakkat Temyiz Heyeti” adıyla Sivas’ta kurulmuş, kısa bir süre çalıştıktan (1920-1923) sonra Eskişehir’e taşınıp burada görev yürütmüş (1923-1935), en nihayet Ankara’ya taşınıp faaliyetini sürdürmüştür.

Makalede, yüksek mahkemenin ilk defa kurulup yargısal hizmet yürüttüğü Sivas Dönemi incelenmiştir. Hizmet sürecinin kısıllığına karşın, kurumsal tarihi kıymeti o ölçüde önemli bir devredir. Sivas’ta mahkemenin kuruluş amaç ve gerekçesi, hukuki alt yapısı, kadro ve teşkilatı, üç yıllık hizmet dönemi ve Eskişehir’e nakli kararı kronolojik bütünlük içinde ele alınmıştır. Mahkeme evrakına henüz erişim imkanı bulunmamakla birlikte, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Cumhuriyet Arşivinden ulaşılabilen arşiv malzemesi ile TBMM Zabıt Cerideleri ve devlet Salnameleri türü resmi veriler ve mevcut araştırmalar desteğinde bir çalışma yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Muvakkat Temyiz Heyeti, Yargıtay, Sivas, Yüksek Yargı.*

Abstract

Court of appeal organisation of Turkish judicial has reached today by passing variety periods which evolve from Ottoman to the Republic. Institution, especially in the Republic period, lived uniformity changes beside some changes and improvements for duties and structure of organisation. For example, it was founded at Sivas in the name “Provincial Court of Appeal” firstly; then after worked for a short

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-1675-5972

period (1920-1923) moved to Eskişehir and make services (1923-1935); lastly, moved to Ankara and served duties.

In this article, the Sivas period is searched judicial mission in which founded firstly. In spite of the period of Office court's, the institutional history of it is important. The reason and necessity of establishment at Sivas, legal infrastructure, servitude period of it for three years and passing through Eskişehir is examined in a chronological wholeness. Although could not be found possibility to court documents yet, this study has done by the help of today's researches and formal data such as state annuals and TBMM Official Report Journal with archive material can be reached from Republic Archive and Presidency Archive.

Keywords: *Provincial Appeal Committee, Court of Appeal, Sivas, Higher Judiciary.*

Giriş

Tarihin devamlılığı esasına bağlı olarak her kurum bir tarihi geri plana sahiptir; muhtelif devirleri aşır gelen süreç içerisinde birtakım değişimlerden geçerek bu günlere ulaşır. Bugün Türk yargısının zirve kurumu olan Yargıtay, Osmanlı döneminde, Tanzimat'ın ikinci yarısında Divan-ı Ahkam-ı Adliye çatısı altında şekillenmeye başlamış, Nizamiye Mahkemelerinin kuruluşunu müteakip Mahkeme-i Temyiz adıyla bağımsız bir mahkemeye dönüşmüştür.

Yeni Türkiye'nin doğuşu sürecinde Mahkeme, gerek teşkilat gerek görev yeri bakımından yine farklı dönemler geçirmiştir. Her şeyden önce, yer yönüyle yüksek mahkeme ilk olarak Muvakkat Temyiz Heyeti adıyla Sivas'ta kurulmuş ve hizmet yürütmüştür. Bu bir rastlantı değil daha ziyade tevafuk olmuştur. Hatırlanırsa yeni Türk devletinin temellerini atacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk prova yeri de Sivas'tı. Sivas, bu hatırasına binaen o sırada "Mâder-i inkılab" kabul ediliyordu. Milli Mücadelenin başladığı günlerde, İstanbul, Trakya ve Batı Anadolu'nun pek çok ilinin fiili işgal altında bulunduğu nazara alınırsa elde kalan Anadolu'nun en merkezî, en salim yeri Sivas'tı.

Bu yazıda Türk Yargıtayının ilk evresini oluşturan Sivas Muvakkat Temyiz Heyeti dönemine yer verilmiştir. Mahkeme, "Sivas Heyet-i Temyiziyesi" şekliyle de adlandırılmaktadır. Şunu peşinen ifade edelim ki çalışma, bu haliyle sadece bundan sonra yapılacak araştırmalara giriş niteliği taşımaktadır. Çünkü söz konusu mahkemenin mesaisine dair defterlere, hüküm/ilam kartonlarına, kurumsal yazışmalara, çalışanlarının şahsi sicil dosyalarına ve sair kurumun teşkilat ve hizmet portföyünü somut olarak ortaya koyacak evraka henüz ulaşabilmiş değiliz. Şu an ulaşabildiğimiz veriler çerçevesinde tanıtıma gayret gösterdik.

Muvakkat Temyiz Heyeti'nin Kuruluşu

Büyük coşku ve heyecanla 23 Nisan 1920'de açılan TBMM, hiç vakit kaybetmeden Anadolu'da yeni bir hükümet tesisi mesaisine başlamış, Meclis Layiha Encümeni'nin hazırladığı İcra Vekillerinin Seçimine Dair Kanun teklifi 1 Mayıs 1920'de meclis gündemine alınarak ertesi gün kabul edilmiş ve kanun derhal tatbik mevkiine konularak yine meclis içerisinde 11 kişilik ilk İcra Vekilleri Heyeti belirlenmişti.¹ Böylece teşrii ve icrai iktidarını (yasama ve yürütme erki) şahsında toplayıp İstanbul Hükümeti'nden ayıran Meclis Hükümeti, bir an evvel kazai (yargısal) iktidarını da tesis etmenin yollarını aradı. En acil ve pratik çözüm, Anadolu'da faaliyet gösteren mahkemelerin kararlarını kontrol ve murakabe etmek üzere İstanbul'dakinden ayrı, yeni bir yüksek yargı organı tesis ederek, onların İstanbul'daki Temyiz Mahkemesi² ile hiyerarşik bağlarına son vermektir.

Hükümet bu kararı kuvveden fiile çıkarırken, hem İstanbul Hükümeti'ni kuşkulandırmamaya, hem de yüzyıllardır Osmanlı kimliğiyle yaşamış halkı galeyana getirmemeye özen gösterip kamuoyunu ikna edici gerekçeler ileri sürmeyi ihmal etmedi. İstanbul işgal altındaydı, taşradaki mahkemelerde temyizi bekleyen yüzlerce dosya, temyiz için gönderilemiyordu.

Meclis Hükümeti, kuruluşu üzerinden on beş gün geçmeden oluşturulmak istenen yüksek yargı organı için Adliye Vekaletince hazırlanan dokuz maddelik bir kanun layihasını (tasarı) 16 Mayıs'ta görüşerek TBMM'ye havalesine karar verdi.³ "Muvakkat Bir Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun Layihası" başlıklı tasarı Meclisin 19 Mayıs'taki 18. birleşiminde

¹ İlk Meclis Hükümeti'nin teşekkülü için bkz, Tanık Zafer Tunaya, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası, XXIII/3-4, İstanbul 1957, s.227-247

² Osmanlı döneminde yüksek mahkemenin Mahkeme-i Temyiz adıyla kuruluşu, 8 Zilhicce 1284/1 Nisan 1886 tarihli Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamname-i Esasisi'ne dayanmaktadır. İki sene kadar sonra, bu nizamnameye müzeyyel olarak çıkarılan 13 Zilkade 1286/14 Şubat 1870 tarihli Divan-ı Ahkam-ı Adliyenin Nizamname-i Dahilisi ile Ceza ve Hukuk dairelerinden mürekkep iki dairesel bir mahkeme olarak düzenlendi. Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nezareti, Adliye Nezaretine dönüştükten sonra da uzun süre mahkemenin iki dairesel yapısı korundu. Söz konusu dairelerde iş yükünün artması ve temyizi bekleyen dosyaların uzun süre beklemesi üzerine 23 Şevval 1304/15 Temmuz 1887 tarihli düzenlemeyle İstid'a Dairesi adıyla üçüncü bir daire ilave edildi. Abdurrahman Adil, Mahkeme-i Temyiz, Matbaa-i Ebuuzziya, İstanbul 1312, s.23-27.. Şer'iyeye Dairesi ise çok daha geç kurulmuş olup muhtemelen Anadolu ve Rumeli Kadıaskerliklerinin 1914 yılında kaldırılmasını müteakip gerçekleşmiştir. Zira II. Meşrutiyet sonrası Salnamelerde mahkeme yine üç daireselidir. Krş. 1328 Sene-i Maliyesi, Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Dersaadet, 1328, s.s.130-131; 1333-1334 Sene-i Maliyesi, Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Dersaadet 1334, s.156-159

³ Meclis Hükümetinin 16 Mayıs 1920 (27 Şaban 1338/16 Mayıs 1336) tarih ve 9 numaralı Kararnamesi, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1/1-1-10 (Bundan sonra CB CA olarak kısaltılacaktır. / işaretinden öncekiler fon numaraları, sonrakiler fon numaralarıdır). Ayrıca Ek:1.

(ictima) Adliye Encümenine havale edildi.⁴ Tasarı, Meclisin 2 Hazirandaki 22. toplantısının ilk oturumunda ele alındı. İşin ilginç hükümetçe sevkedilen kanun tasarısından ayrı, sekiz maddelik bir teklif de Meclis Adliye Encümenince hazırlanmıştı. Meclis oturumunda her iki teklif de esbab-ı mucibe (gerekçe) mazbatalarıyla beraber ayrı ayrı okunarak birlikte görüşmeye açıldı.

Birbirine yakın görünen iki teklif arasındaki önemli farklılıklar üç noktada toplanıyordu: Bunlardan ilki mahkemenin yerine ilişkin olup (mad. 1) hükümet tasarısında mahkemenin Sivas'ta teşkili önerildiği halde, Encümenin teklifinde "İcra Heyeti'nin bulunduğu mahalde", yani Ankara'da kurulması istenmekteydi. Madde üzerinde söz alan Adliye Vekili ve Erzurum Mebusu Celaledin Arif Bey, Mahkemenin Sivas'ta teşkili arzusunu başlıca iki nedene bağladı. Bunlardan ilki, ülkenin doğusunun yol açtığı ve muvasala bakımından batıya nazaran daha geri, iklim şartlarının daha sert olmasıydı. Bu fiziki ve doğal zaruret göz önüne alınarak mahkemenin her yere eşit uzaklıkta, doğu illerinden kolay ulaşılabilecek bir noktada kurulmalıydı.⁵ İkincisi, mahkemenin hükümet merkezinden ayrı ve uzak bir yerde faaliyet yürütmesi, icrai otoritenin tesir ve müdahalesinden masun, daha hür ve rahat çalışmasını temin edecekti.⁶ Kendisi iyi bir Hukuk-ı Esasiye (Anayasa) hocası olan Arif Bey, dış ülkelerde de bunun örnekleri olduğunu; Almanya'da yüksek mahkemenin Berlin'de değil, buraya hayli uzak Laipzig'de kurulu olduğunu belirtti.

Buna karşılık, Adliye Encümeni, mahkemenin ikinci görevi olan Divan-ı Alî (Yüce Divan) konumundan ötürü Ankara'da kurulması zaruretini ileri sürmekteydi. Arif Bey bu meseleyi de "böyle bir lüzum doğduğunda mahkemenin, içinden seçeceği on kişilik bir heyeti Ankara'ya göndererek, Divan-ı Alîyi burada oluşturabileceğini" söyleyerek cevapladı. Birinci oturumda uzun tartışmaların ardından, kanunun ancak ilk maddesi kabul edilebildi.⁷ Aslında hükümet tasarının esbab-ı mucibe mazbatasında bu iki nedenden belki daha acil ve mühim

⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 1, İctima Senesi 1, Cilt 1 (Bundan sonra TBMM ZC, Dev. İC S, C. olarak kısaltılacaktır), 19.05.1336, s.352

⁵ Arif Bey, görüşünü bazı örneklerle somutlaştırmaktadır: "Bu gün Bursa'dan Bilecik tarikiyle Konya'ya, oradan Ulukışla üzerinden Sivas'a gidilebilmesi en nihayet, on, on iki gün zarfında ulaşmak mümkün olabilir. Halbuki bu gün Diyarbekir veya Van, Bitlis, Erzurum'dan Ankara'ya gelmek için mutlaka yirmi, yirmi beş günden evvel posta gelemiyor..." TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.45.

⁶ "Bunların diğer bir muhsenati daha var ki, İstanbul'da görüyordum, Mahkeme-i Temyiz denildiği zaman bir çokların fikirlerine şüpheler tevarüd ediyordu. Filan nazır, veya filan müsteşar ve yahud filan zat mahkeme-i temyiz üzerinde icra-yı nüfuz ediyor, bilmem ne ediyor, selam sarkıtıyor, şu oluyor, bu oluyor, bir takım şeyler ki maalesef gerek lisan-ı ceraidde ve gerek efkâr-ı umumiyyede devaran eder dururdu.", TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.45.

⁷ TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.46-51.

bir gerekçe olarak “Makam-ı hilafet-i İslamiye ve merkez-i saltanat-ı Osmaniye” olan İstanbul’un işgali dolayısıyla Mahkeme-i Temyiziyeye taşradaki mahkemelerden evrak gönderilememesi ileri sürülüyordu.⁸

Teklifler arasındaki ikinci ayrılık noktası mahkemenin teşkilat kadrosuna ilişkindi. Hem hükümet, hem encümen Mahkemenin, İstanbul’dakine benzer şekilde, birer Şeriye, Hukuk, Ceza ve İstida dairesi olmak üzere dört daireden oluşmasını önermişti. Ancak dairelerin kadroları konusunda uyuşmazlık mevcuttu. Hükümet teklifinde her dairenin bir reis ile dört üyeden (azadan) oluşması önerildiği halde, Encümeni İstida dairesi için muhtemelen işlerinin daha ehven olacağını düşünerek bir reis ile iki üye; buna karşın diğer daireler için bir reisle beşer üye önermekteydi. Sonuçta hükümet önerisi kabul edildi.

İki öneri arasındaki sonuncu mühim ve tartışma yaratan fark, mahkeme mensuplarının özlük hakları, daha doğrusu maaşları konusunda ortaya çıktı. Hükümet teklifinde, mahkemede görevli rüesa ve başmüddeiumumi (başsavcı) için onar bin, azalara yedi bin beş yüz, muavinlerine beşer bin kuruş maaş önerilmişti. Encümen, bu miktarı çok bularak tenkis etmiş; Temyiz heyeti rüesası ile baş savcı için sekiz bin, azalar için beşer bin, muavinler için üçer bin beş yüz kuruş maaş önermişti. Önerilen miktarların her ikisi de gerçekten o zaman için, gerek diğer mahkemelerde görevli hakimler, gerek diğer devlet görevlilerine kıyasla, oldukça yüksek bulunmaktaydı, tartışıldı: Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, “Hepimiz kendi tarzı hayatımızdan biliriz, bilhassa sekiz bin kuruş ma-zamâim, insanı terfi değil, biraz tasarruf ederse zengin eder.” demektedir.⁹

Buna karşın, hükümet teklifine destek veren Kastamonu mebusu Abdülkadir Kemali Bey, El-adlü esasül-mülk (adalet mülkün temelidir) düsturundan söze girerek “Valilerin ve sefirlerin muhakemesine salahiyyetar olan mahkemei temyiz azalarına, ben temenni ederim ki yüz değil yüz elli liradan fazla verilsin” şeklinde mukabele etti.¹⁰ Maaşları müdafaa sadedinde, Mahkemeyi, ümmül-mehakim (mahkemelerin anası) olarak niteleyip, yargı teşkilatının en üst kurumu oluşuna dikkati çekenler de vardı.¹¹ Tartışmalar sonunda, ilginç biçimde, maaşlara

---

⁸ Mazbatada vurgulandığına göre Vilayet İstinaf müddeiumumilikleriyle sair adli makamlardan şikâyet telgrafları gelmekteydi. TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1, s.40.

⁹ TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.45.

¹⁰ Kemali Bey bunu söylerken hem valilere ve Sefirlere ödenen maaş kadar onlara da ödenmesine gönderme yapıyor; hem de Mahkemenin Divan-ı Alî olarak hükümet mensuplarını ve üst devlet memurlarını yargılama görevine dikkati çekiyordu. Zira 1961 Anayasası yürürlüğe girip Anayasa Mahkemesi teşkil edilinceye kadar Anayasa Mahkemesinin bu görevini Temyiz Mahkemesi ifa etmiştir.

¹¹ Meclisteki tartışmalar için bkz. TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.60-61

ilişkin Encümenin teklifi oylanıp (Mad. 6) ekseriyet sağlandığı halde, neşredilen kanunda bu madde de hükümetin teklif ettiği haliyle yer almıştır.

Görüşmeler esnasında Kanunun adındaki “muvakkat (geçici)” ibaresinin hukuk etiği bakımından uygun olmadığını ileri sürenler olmuştur. Adliye vekili Celaleddin Arif Bey buna cevaben muvakkat olarak çıkarılıp kırk-elli senedir yürürlükte olan kanunlar bulunduğunu söylemiştir. Doğrusu kanun başlığındaki muvakkat ifadesi özellikle seçilmiştir. Çiçeği burnunda Ankara Hükümeti, söz konusu düzenlemeyi gerçekleştirirken son derece ihtiyatlı davranmakta, hem mevcut İstanbul hükümetinin, hem de ona bağlılığı devam eden halkın zihnini bulandırmaktan, tepkisini toplamaktan mümkün olduğunca kaçınmaktadır.

Temyiz Heyeti'nin Sivas'ta kuruluşuna ilişkin kanun, Meclis'te gün boyu görüşülüp tartışıldıktan sonra “Muvakkat Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun” adıyla kanunlaştı, TBMM'ce çıkarılan ilk kanunlardan biri oldu.¹²

Mahkemenin Kadrosu, Hakim Seçimi ve Atamalar

Kabul edilen teşkilat kanununa göre Sivas'ta kurulacak Muvakkat Temyiz Heyeti, İstanbul'daki Mahkeme-i Temyizin benzeri olarak, Şer'iyeye, Ceza, Hukuk ve İstid'a (Dilekçe) daireleri olmak üzere, toplam dört daireden oluşacaktı. Her daire, bir reis ve dört azadan mürekkeptir. Mahkeme için henüz ayrı bir reis-i evvel (birinci başkan) öngörülmemiştir. Bu boşluk, Adliye Vekaletince doldurulmuş, birinci başkanlık Hukuk veya Ceza daire başkanlarından birisine ek görev olarak tevdi edilmiştir. Nitekim Sivas Temyiz Mahkemesinin birinci başkanı önce Hukuk, sonra Ceza dairesi başkanlığına atanan Hasan Fehmi Bey olmuştur. Bunun yanında mahkemenin bir Baş Müddeiumumisi (Başsavcı) ve iki yardımcısı bulunacaktır.

Teşkilat kanunuyla mahkeme heyetine kimlerin seçilip atanabileceği düzenlenmişti: Kanuna göre (mad.4) Temyiz mahkemesinin reislikleriyle başsavcılığına mahkeme-i temyiz üyelikleriyle vilayet kadılıkları veya istinaf riyaset ve müddeiumumiliklerinde bulunanlar ve ya buna muadil memuriyetlerde bulunmuş olanlar; üyeliklerine ise vilayet bidayet hukuk ve ceza reislikleriyle birinci sınıf sulh hakimliğinde bulunanlar atanabilecekti. Başsavcı muavinliklerine ise liva (İl) kadılıklarıyla ceza reisliği ve savcılığı yapmış olanlardan atama

¹² Muvakkat Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun (20 Ramazan 1338/7Haziran 1336/1920), Düstur 3. Tertip, C.1, s. 10; Transkribe metin örneği için ayrıca bkz. A. Recai Seçkin, Yargıtay Tarihçesi, Kuruluş ve İşleyişi, Ankara, 1967, s.298 ek-34

yapılacaktı. Atamalar, Adliye Vekaletinin seçim ve önerisiyle Büyük Millet Meclisi Hükümetince yapılacaktır (mad.5).¹³

Meclis hükümeti, kanunun kabulünü müteakip vakit geçirmeden Mahkemenin teşkili için harekete geçmiş, atamalara başlamıştır.

İlk atama kararnamesi 26 Haziran'da çıktı. Bu kararnamede mahkemenin Şer'iyeye ve Hukuk daireleri reis ve azalıkları ile Hukuk ve İstidâa daireleri azalıklarına seçilenlerin tayinleri yapıldı. Kararnameye göre, Şer'iyeye Dairesi riyasetine, Erzurum eski Kadı ve Mebusu Raif Efendi; Hukuk Dairesi riyasetine Bursa İstinaf reis-i esbaki ve mebusu Hasan Fehmi Bey getirildiler. Daha evvel Osmanlı idaresinde Halep İstinaf Savcılığı, Bursa İstinaf Mahkemesi Başkanlığı yapan Fehmi Bey, Damat Ferit Hükümetince Kastamonu'ya görevlendirilince istifa edip 1920 seçimlerinde Bursa Milletvekili olmuştur. 29 Mayıs'ta TBMM'ye katılmış, yeni atandığı Temyiz Heyeti Hukuk Dairesi Başkanlığı görevine 28 Temmuz 1336 (1920)'da başlamıştır.¹⁴ Aşağıda açıklanacağı üzere Mahkemenin birinci başkanlığını da o yürütmüştür.

Kararname ile Mahkeme üyeliklerine tayin edilenler ise şunlardır: Şer'iyeye Dairesi azalıklarına, Erzurum Kadısı Hacı Hurşid Efendi; Trabzon Kadısı Şevki Efendi ve eski Bursa Kadısı Tahir Efendi; Hukuk Dairesi azalıklarına eski İstanbul Sulh hakimi ve Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Bey, Kastamonu hukuk reisi Yusuf Ziya Bey, Ankara adliye müfettişi Galip Bey. Ceza Dairesi azalıklarına Kastamonu istinaf müddeiumumisi Asım Bey, Mamuretülaziz istinaf müddeiumumisi Osman Remzi Bey ve Antalya istinaf müddeiumumisi Yusuf Cemal Bey; İstid'a Dairesi azalıklarına Sivas istinaf reis-i sabıkı ve Trabzon mebusu Faik Bey, Konya adliye müfettişi Tevfik Fikret Bey getirildiler. Baş müddeiumumi muavinliklerine ise Bursa merkez ceza reisi Hayri Bey ile Kastamonu adliye müfettişi Şevket Bey atandılar.¹⁵

İkinci atama Kararnamesi, 8 Ağustos 1336 (1920) tarihlidir. Ceza ve İstid'a dairelerinin reis ve azalıklarına tayinler yapılmıştır: Ceza Dairesi riyasetine Konya İstinaf Mahkemesi reisi Nazif Bey, İstid'a Dairesi riyasetine Trabzon İstinaf Mahkemesi reisi Abdullah Hilmi Bey tayin edilmişlerdir. Azalıklara, Konya kadısı Emin Efendi, Kütahya İstinaf reisi Osman Zeki Bey, Canik İstinaf reisi Mehmet Niyazi Bey ile Hisabi Bey atanmışlardır. Sonuncusunun on seneyi

---

¹³ Kanunun Meclisteki görüşmeleri sırasında, atamaların doğrudan TBMM tarafından tasdikine ilişkin Saruhan mebusu Refik Şevket; Amasya mebusu Mehmet Ragıp ve Kırşehir mebusu Müfid beyler önerge vermişler ise de kabul görmemişti. TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.60

¹⁴ Seçkin, s.182

¹⁵ 26 Haziran 1336 tarih ve 47 numaralı kararname, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1/1-3-9 (Bundan sonra CB CA olarak kısaltılacaktır; / işaretinden öncekiler fon, sonrakiler dosya fihrist ve belge numaralarıdır). Ayrıca Ek:2.

aşkın Konya Hukuk Mektebi ve Dava vekaletinde hizmeti mevcuttur. Baş Müddeiumumiliğe Antalya İstinaf reisi Osman Asım Bey atanmıştır.¹⁶

Ancak Heyet-i Temyiziye için bir sonraki ay yapılan atamalara bakılırsa, mahkemeye kadro oluşturmak pek de kolay olmamaktadır. Nitekim önceki kararnameler ile üye atanan Konya kadısı Emin Efendi'nin istifası üzerine yerine Diyarbakır Vilayeti kadısı Hasbi Efendi; yine Konya Adliye Müfettişi Tefik Fikret Bey'in istifası nedeniyle, Bitlis Vilayeti İstinaf reisi Bekir Sıtkı Efendi aza tayin edilmiştir. Daha önce Temyiz Baş Müddeiumumiliğine tayin edilen Hayreddin Bey, Bursa'nın işgali üzerine görevine başlayamayınca müsta'fi sayılmış; yerine Kastamonu merkez müddeiumumiliğinden müsta'fi Nusret Bey atanmıştır.¹⁷

Ertesi yıl baharında mahkeme kadrosunda bazı değişiklikler yapılmıştır: İstid'a Dairesi reisi Osman Bey azalığa alınıp, yerine Ceza Dairesi Nazif Bey, onun yerine de Hukuk Dairesi reisi Hasan Fehmi Bey nakledilmiş; boşalan Hukuk Dairesi başkanlığına eski adliye mensuplarından Hacı Abdullah Bey atanmışlardır. Başsavcı Muavinleri de değiştirilmiş; muavinlerden Bekir Sami Efendi oğlu İbrahim Edhem Bey Yozgat İstinaf Müddeiumumiliğine, Aziz Hilmi Efendi oğlu diğer İbrahim Edhem Bey Çankırı Bidayet hakimliğine nakledilmişlerdir. Sonuncusunun atandığı kadro biraz tenzil-i rütbe gibi durmaktadır. Boşalan Başsavcı yardımcılıklarına ise Heyet-i Temyiziye azası Halil Hilmi ile Kastamonu İstinaf reisi Şükrü beyler atanmıştır.¹⁸

Öte yandan Milli Mücadelede hizmeti görülenlere İstiklal Madalyası verilmesine ilişkin İstanbul Mebusu Ali Haydar Bey'in önergesi ekinde Heyet-i Temyiziye listesinde başkan ve ikinci başkan ile on dört azanın ismi bulunmaktadır.¹⁹ Listenin eksikliğine bakılırsa, geçiş döneminin zor şartları altında tam kadro sağlanamamış da olabilir.

Mahkeme heyetinin profiline bakıldığında, kuruluş kanuna uygun seçim yapılmış, hem eski (kadılık), hem yeni (nizami) mahkemelerde kadılık, hakimlik veya savcılık görevi üstlenmiş olanlar arasından hizmet ve liyakatça uygun olanlar arasından ehliyetli bir kadro

¹⁶ 6 Ağustos 1336 tarih ve 143 numaralı Kararname, CB CA, 30-18-1-1/ Bu ikinci kararnamede üyelerin hangi dairelere atandığı belirtilmemiştir.

¹⁷ 14 Eylül 1336 (1920) tarih ve 212 numaralı Kararname, CB CA, 30-18-1-1/1-3-9

¹⁸ 24.4.1337 (1921) tarih ve 797sayılı Hükümet Kararnamesi, CB CA. 30-18-1-1/3-17-5

¹⁹ Harekât-ı Milliye bidayetinde 1336 tarihinde Sivas'ta teşkil buyrulan Heyet-i Temyiziye'ye dahil zevat: Temyiz Birinci Reisi Mehmet İhsan Bey; İkinci Hukuk Reisi Hüseyin Kamil Bey; azalar Mehmet Nazif Bey, Mehmet Tahir Bey, Hacı İsmail Bey, Yusuf Cemal Bey, Osman Remzi Bey, Asım Bey, Mehmet Niyazi Bey, Şevket Bey, Mehmet Ali Münir Bey, Mecdi Bey, Nazmi Bey, Bahri Bey, Halil Hilmi Bey ve Baş Müddeiumumi muavini Şükrü Bey. CB CA, 30-10/196-340-13

oluşturulmuştur. İçlerinde Erzurum Mebusu Raif Efendi, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Bey, Trabzon Mebusu Faik Bey gibi aynı zamanda milletvekili olanlar mevcuttur. Bir yüksek mahkemeye yakışır tarzda güçlü bir kadro oluşturulamaya çalışılmıştır.

Görev ve Yetkileri

Teşkilat Kanunu haricinde Heyet-i Temyiziye'nin görev ve yetkileri, işleyişi, mesai usulüne dair başka düzenleme yoktur. O tarihteki cari ve meri olan Osmanlı dönemi usul kanunlarına bağlı olarak çalışmıştır. Çünkü Ankara Hükümeti kurulmakla henüz Osmanlı yasaları yürürlükten kalkmış değildir. Osmanlı devri ise mahkemeye aslında azımsanmayacak bir tarihi geri plan ve tecrübe sunmaktadır.²⁰ Özellikle 1870'li yıllarda Nizamiye Mahkemeleri'nin kuruluşuyla birlikte gerek Teşkil-i Mehakim Kanunu, gerekse Ceza ve Hukuk Muhakemeleri usul kanunlarıyla²¹ Mahkeme-i Temyiz'in görev ve yetkilerine ilişkin hatırı sayılır bir mevzuat oluşmuş; ilk derece mahkemelerinin verdiği kararları kanunlara uygunluğu bakımından kontrol ve murakabe eden bir üst ihtisas mercii olarak Mahkeme-i Temyiz önemli roller üstlenmişti.²² Heyet-i Temyiziye'ye seçilip atanan başkan ve üyelerin hemen hepsinin Osmanlı dönemi mahkemelerinin adli görevlilerinden, bir başka ifadeyle hakim, kadı veya savcılarında olduğu göz önüne alınırsa, ortada hukuki ve teknik anlamda ciddi bir belirsizlik hali bulunmadığı kolayca kestirilebilir.

Adli yargı teşkilatının zirvesinde bulunan Temyiz Heyetinin nasıl çalıştığını, yargısal fonksiyonunu uzun uzun anlatmayı burada zaid görüyoruz. İlk derece (Bidayet ve İstinaf) mahkemelerince verilen hükümlerin kanunlara uygunluğunu kontrol ve murakabe eder. Aslında yüksek mahkeme, diğer mahkemeler yanında adli bir derece değildir.²³ Davayı değil hükmü muhakeme eder. İlk hakim huzurunda ileri sürülemeyen iddia ve müdafaalar ve buna ilişkin deliller Temyiz Mahkemesinde ileri sürülemez. Mahkeme bir hükmü bozduğu zaman yerine hüküm koyamaz. Buna karşın mahkemenin esas rolü, oluşturduğu içtihatlarla yargı

---

²⁰ Mahkemenin Osmanlı döneminde teşekkül süreci için bkz., yukarı dipnot. 2

²¹ Mehakim-i Nizamiyenin Teşkilatı Kanun-ı Muvakkati, 27 Cumadelahir 1296/5 Haziran 1295, Düstur, Birinci Tertip, C.4, İstanbul 1296, s.245-260; Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkati, 5 Receb 1296, Düstur, Birinci Tertip, C.4, s.136-231; Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu 2 Receb 1296/ 9 Haziran 1295, Düstur, Birinci Tertip, C.4, s.261-332;

²² Bu devrede Temyiz mahkemesinin işleyişi görev ve yetkileri için, Abdurrahman Adil, s. 54-94; ayrıca Fatmagül Demirel, Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914), İstanbul 2010, s.166-186

²³ Nejat Özoğuz, Temyiz Mahkemesi, Ankara 1944s.10-17.

birliğini sağlamak, doğmuş olan hukuki boşlukları bu içtihatlarla doldurmaktır. Mahkemeyi asıl değerli kılan da söz konusu içtihat kararlarıdır.

Sivas Temyiz Heyeti, zamanın fevkalade şartlarından ötürü hizmet süresinin aşağı yukarı üçte ikilik döneminde bölgesel bir mahkeme gibi çalışmıştır. İstanbul’da halen bir hükümetin ve yüksek mahkemenin mevcudiyeti, Trakya ve Batı Anadolu’da bir çok vilayetin işgal altında bulunuşu, 1922 güzüne kadar bu bölgelerdeki mehakime merci olma rolünü engellemiştir. Ne zaman, hangi mahkemelerin yargı mercii konumuna geldiği; ancak kendi evrakının incelenmesi neticesinde sağlıklı bir biçimde ortaya çıkacaktır.

İlerleyen süreçte ihtiyaç duyuldukça Temyiz Heyeti’nin iş yükünü arttırıcı, ama o aynı oranda yargı alanını ve yetkisini genişletici bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan biri 10 Şaban 1341/28 Mart 1923 tarihli yasadır. Kanunla savaş döneminin fevkalade şartlarından ötürü zamanında temyize başvuramayanlar için kanunun yayımı tarihinden itibaren yeni süreler tanınmıştır. Buna göre:

-Düşmandan istihlas olunan (kurtarılan) mahallerde görülmekte olunan, görüldüğü halde henüz hükmü kesinleşmemiş olan, yahut temyizden geçmeden kesinleşip henüz hükmü uygulanmamış veya kısmen tenfiz edilmiş bilumum hukukî hükümler, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren süreleri içinde itiraz edilerek kabil-i istinaf ve temyiz olunabileceklerdir.

-Kurtarılan yerlerdeki bilumum ceza mahkemeleri ile Memurin Muhakematına dair kanun göre kurulan heyetlerce yapılan işlemler sonucu sadır olan cezai hüküm ve kararlar için de yine –hükümler kesinleşsin, kesinleşmesin- kanunun yayımı tarihi itibarıyla süreleri içinde mahkum olanlarca temyiz için kanun yoluna başvurulabilecektir. Bu kabil hükümlerden TBMM’ce çıkarılan kanunlara muhalif olanlar hakkında iki ay içerisinde müddeiumumiler de resen kanun yoluna gideceklerdir.

-İşgal bölgelerinde 30 Teşrinievvel 1334/30 Ekim 1918 tarihinden sonra kurulan divan-ı harpler tarafından mütarekeden evvel işlenmiş olan ceraim-i siyasiye²⁴ ile mütarekeden sonra

²⁴ Bununla, İşgal devletlerinin baskısı ile Tehcir suçlarına bakmak için kurulmuş Divan-ı Harb-i Örfiler (Sıkıyönetim Mahkemeleri) ile bunların verdiği hükümler kastedilmektedir. Bkz. Osman Köksal, Tarihsel Süreci İçinde Bir Özel Yargı Organı Olarak Divan-ı Harb-i Örfiler (1877-1922), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996, s.102-103

TBMM hükümetine yakınlıktan dolayı verilen hükümler, kanuna aykırı olarak kurulan mahkemelerce verilen tüm hükümler yok hükmündedir.²⁵

Mahkemenin görev süresi boyunca Sivas'ta nerede faaliyet yürüttüğü, hangi mekanı kullandığını bilemiyoruz. Mahkeme başkanı Hasan Fehmi Bey, 14 Kasım 1922 (1338)'de Hükümet Konağı'ndaki odasında vefat etmiştir. Buradan hareketle kendilerine burada birkaç odalı bir koridor tahsis edildiği düşünülebilir. Ancak buranın sadece bir makam odası olması da mümkündür.

Yine mahkemenin kurumsal iş yükü, ne kadar dosyayı inceleyip sonuçlandırdığı, ne kadarını onayıp ne kadarını nakz ve iade ettiği türden hizmet kapasitesi ve kalitesine ilişkin rasyonel analitik bilgiler vermekten de henüz mahrumuz.

Heyet-i Temyiziyenin mühim bir görevi Divan-ı Ali (Yüce Divan) kuruluşundaki fonksiyonudur. Bilindiği üzere Divan-ı Ali, Osmanlı devrinde 1876 Kanun-ı Esasisi ile adliye tarihimize girmiş bir kurumdur, 1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesi benimsenip kuruluncaya kadar yeni Türkiye devrinde de varlığını korumuştur. Daimi değil ihtiyaç duyuldukça teşekkül eden bir mahkemedir, fakat hükümet üyeleri, temyiz mahkemesi başkan ve üyelerini ve bazı suçlarla müttahim olanları yargılaması dolayısıyla önemlidir. Osmanlı Anayasasına göre 30 kişilik üyesinin üçte biri Temyiz Mahkemesinden seçilip atanması ön görülmüştür.²⁶ Esas hakim kimliğine sahip olanların Temiz üyeleri olduğu düşünülürse Divan-ı Ali'deki etkinlikleri kolayca anlaşılır. Bu üç yıllık süreçte mahkemenin Sivas'ta veya Ankara'da Divan-ı Ali (Yüce Divan) olarak teşekkül edip etmediği, bazı yargılamalarda bulunup bulunmadığı konusu da cevaplanması gereken bir diğer mühim mesele olarak ortadadır. Yargıtay Başkanlığı'nda yürüttüğümüz çalışmada bu döneme dair ne bir mahkeme kayıt defteri ne bir karar (ilam) kartonu bulabildik. Bütün bunlar için belki biraz zamana ve yeni araştırmacıların mesaisine ihtiyaç vardır.

---

²⁵ 317 sayılı Memalik-i Müstahselede İşgal Müddetince Tekevvün Eden Her Nevi Deavi ve Muamelat-ı Şer'iyeye ve Nizamiye ile Sadır Olan Hükümler Hakkında Yapılacak Muameleye Dair Kanun, 10 Şaban 1341/28 Mart 1339, Düstur, 3. Tertip, C.4, s.11 Kanununun transkribe metni için ayrıca bkz. Seçkin, s.395-397 (ek 65)

²⁶ Divan-ı Ali, Kanun-ı Esasinin 92-95. maddelerinde düzenlenmiştir. Otuz üyesinin onu Meclis-i Ayan, diğer onu Şura-yı Devlet (Danıştay) üyeleri arasından kura ile seçilip atanacaktır. Vükela ile Mahkeme-i Temyiz reis ve azalarını, bir de Padişahın şahsı ile devlet aleyhine bazı suçlarla müttahim olanları yargılamakla görevli tutulmuştur. Dokuz üyeli Daire-i İthamiye ve yirmi bir üyeli Divan-ı Hükümden müteşekkildir. Daire-i İthamiye yargılamaya lüzum bulunup bulunmadığına karar vermekte, yargılamaya gerek görülürse Divan'da yargılaması yapılmaktadır. Kararları kesindir. Düstur, Birinci Tertip, C.4, s.16

Mahkemenin fiilen ne zaman göreve başladığına da, henüz elde mahkeme kayıt defteri, karar/ilam kartonları türünden somut evrak bulunmadığından, net cevap vermek kolay değildir. Kanun 7 Haziran tarihlidir²⁷ ve ilk atama karnamesi yukarıda değinildiği üzere 26 Haziran'da çıkarılmıştır. Mahkemenin birinci başkanı Hasan Fehmi Bey, Sivas'taki resmi görevine Temmuz ayı sonlarında başlamıştır. İkinci grup atamaların Ağustos başında (8 Ağustos) yapıldığı hesaba katılırsa Mahkeme'nin Ağustos sonu veya Eylül ayı başlarında resmi ve fiili hizmetine başladığı düşünülebilir. Temyiz Mahkemesinin tarihçesi üzerine eser yazarlardan Nejat Özoğuz'un Mahkeme'ye ilişkin teşkilat kanununun yürürlük tarihini 7 Şubat 1337 (1921) olarak göstermesinin bir dayanağı yoktur, muhtemelen bir hata eseridir.²⁸ Zira Kanunun 7. maddesi açıkça " Kanun tarih-i neşrinden muteberdir." hükmünü havidir.

Özlük Hakları, Maaşları

Temyiz heyeti başkan ve üyeleri için atanmış oldukları kadrolar müktesep hak oluşturmamakta, seçim ve atama tensibi bakanlıkça yapıldığından, daire başkanlıkları arasında yer değiştirme yapılabilmekte, birinci başkan, daire başkanlığına; daire başkanı, üyeliğe alınabilmekte; hatta baş müddeiumumilikten yeniden önceki kadro görevlerine, örneğin İstinaf müddeiumumiliklerine atama yapılabilmektedir. Yukarıdaki atama karnamelerinde bunun örnekleri görüldü. Uygulama daha sonra da sürmüş, Eskişehir'de yeniden kurulduktan sonra birinci başkanlığa getirilen Ömer Lütfi Bey bu görevden alınıp daire reisliğine atanınca istifa etmek zorunda kalmıştır.²⁹

Temyiz Heyeti mensuplarına Kanunla, gerek diğer mehakimdeki yargı görevlileri, gerek döneminin diğer memurinine kıyasla iyi maaş belirlendiğine, bunun kanun görüşülürken Mecliste enine boyuna tartışıldığına yukarıda işaret etmiştik. Maaşların azlığı çokluğu tartışması bir yana, burada madalyonun bir başka yönüne, mahkeme heyetinin, çoğu zaman müktesep aylıklarını düzenli olarak alamadıklarına değinmek iyi olacaktır. Mahkeme mensuplarının bazen ferdi, bazen müşterek biçimde maaşlarını alamamaktan ötürü dışarı oldukları sıkıntıları, Adliye ve Maliye vekaletlerine, buradan sonuç alamayınca doğrudan Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya arz ve şikayet ettikleri görülmektedir. Örneğin mahkemenin Ceza Dairesi reisi Nazif, İstid'a Dairesi reisi Osman Zeki beyler ve dokuz

²⁷ Bkz., yukarı dipnot 18.

²⁸ Nejat Özoğuz, Temyiz Mahkemesi, Ankara 1944, s.25

²⁹ CB CA, 30-10/27-157-3

üyesinin imzalarıyla 3 Nisan 1337 (1921) tarihinde doğrudan TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya çektikleri bir telgraf bunu göstermektedir. Telgrafta özetle “Dördüncü aya dahil oldukları halde birikmiş üç aylık maaşlarını alamadıklarını, buna dair Adliye ve Maliye vekaletlerine başvurularının sonuç vermediğini, Defterdarlık’tan Ağustos ayına kadar maaş alamayabileceklerini öğrendiklerini” ifadeyle yardım istemektedirler.³⁰ Telgraftaki şikayet konusu Adliye ve Maliye vekaletlerine sorulmuş; kendilerine cevap olarak Kolordu ihtiyaçlarını aksatmayacak şekilde ve Sivas’taki diğer memurların maaşları meyanında Temyiz Heyeti mensuplarının maaşlarının tercihan tesviyesi yolunda Sivas Defterdarlığına emir verildiği yazılmıştır.³¹

Ancak bununla da maaş işinin çözülmediği anlaşılmaktadır. Aynı yılın Aralık ayı içerisinde bu defa mahkeme üyelerinden Hasbi Bey, yine TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya uzunca bir mektupla maaşlarının ödenmemesinden mütevellit sıkıntılarını dile getirip “elan her bir arkadaşının iki maaş tutarında borçları” bulunduğunu bildirmiştir. Mektuptaki şikayet üzerine bir aylık maaşlarının tesviyesi için açıktan Sivas Muhasebeciliğine 4.654 lira gönderilmiş; ayrıca mahkeme mensuplarının doğrudan Adliye Vekaleti merkez memurları gibi bakanlıktan bordrolandırılıp maaşlarının bir mutemet aracılığıyla Ankara’dan gönderilmesi kararı alınmıştır.³²

Bir Başkanın Portresi

Kabul etmek gerekir ki, Sivas Temyiz Heyeti’nin görev yürüttüğü üç yıllık süreç içerisinde, yüksek mahkeme adına hizmet eden yargı mensuplarının hepsi fedakâr şahsiyetlerdir. Milli Mücadele devrinin zor şartları altında, kıt-kaat imkanlarla vazife ifası ayrıca takdire değer. “Şerefü’l-mekan bi’l-mekin” fehvasınca kurumların bütün saygınlığı onun adına hizmet veren insanların ehliyet, liyakat ve gayretiyle kaimdir. Bu nedenle böyle bir yazıda belki mahkeme heyetinde görev alanların tercüme-i hallerine ilişkin bilgi aktarmak

³⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv no. III-8-1, Dosya no. 34, Fihrist no. 15-2, Vesika no 5582 (Bundan sonra CA, A. D. F. V. şeklinde kısaltılacaktır.

³¹ Söz konusu telgraf ertesi gün Başvekalet ve Maliye Vekaletine gönderilmiş, 17.4.2019’da şu ilginç cevap yazılmıştır: “Sivas’ta Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi Reisi Nazif Bey ve Rûfekasına; Kolordu ihtiyacâtına tesir etmemek şartıyla havalesi dahilinde bilumum maaşatın tediyesi ve bu meyanda Heyet-i Temyiziye maaşatının tercihen tesviyesi için Maliye Vekaletinden Defterdarlığa emir verilmiştir efendim. TBMM Reisi Mustafa Kemal”. CA, A.III-8-1, D.34, F.15, V.5584

³² CA, A.VII-1, D.88, F.1-23, V.9507; Ayrıca Ek:3, Ek:3-a.

da gerekir. Ancak heyet mensuplarının şahsi dosyalarına henüz ulaşmış değiliz. Burada bir örnek olmak üzere Temyiz Heyeti başkanı Hasan Fehmi Bey'den bahsetmek istiyoruz.

Hasan Fehmi Bey 1289 (1875) mali yılında Babadağ'da doğmuştur. Ömer Beyin oğludur. 1309 (1893)'de Trabzon Mülki İdadisi'ni pekiyi dereceyle, 1314 (1894)'de İstanbul Hukuk Mektebini iyi dereceyle bitirmiştir. Resmi hizmete Eylül 1311 (1895)'de İstanbul Bidayet Mahkemesinde şehriye 30 kuruş maaşla tutanak yazıcısı olarak başlamıştır. Mekteb-i Hukuk'u bitirdikten sonra Kasım 1316 (1900)'da 1260 kuruş aylıkla Çorum Müdeiumumi (Savcı) Yardımcılığına, ardından aynı aylıkla Niğde Savcı Yardımcılığına tayin edilmiştir. 1319 (1903)'da terfian 1400 kuruş maaşla Perşembe Savcı Yardımcılığına, Mart 1320 (1904)'de 2000 kuruş maaşla Dedeoğaç Bidayet mahkemesi Başkanlığına, Eylül 1325 (1909)'de İzmir Bidayet Ceza Mahkemesi Başkanlığına, ertesi yıl (Mayıs 1226/1910) İzmir Bidayet Hukuk Mahkemesi Başkanlığına getirilmiştir. Aralık 1326 (1910)'da 3000 kuruş maaşla Halep İstinaf Savcılığına, Harb-i Umumi başladığı sıralarda Kasım 1330 (1914)'de Bursa İstinaf Mahkemesi Başkanlığına atanmıştır.

Damat Ferit Paşa hükümetince isteği dışında Bolu'ya tayini üzerine, Haziran 1335 (1919)'te hakimlikten çekilerek bir süre Bursa'da avukatlık etmiş; Kasım ayında eski görevine yeniden atandıysa da Bursa'dan milletvekili seçildiği için göreve başlamamış; 29 Mayıs 1336 (1920)'de TBMM'ye katılmıştır. Aşağı yukarı bir ay sonra (26 Haziran'da) çıkarılan ilk kararnamede Temyiz Heyeti Hukuk Dairesi Başkanlığı'na getirilmiştir. Kasım 1920'de on iki gün Vali Vekilliği de üstlenmiş olan Fehmi Bey'in görevi ertesi yıl (25 Nisan 1337/1921) Ceza Dairesi Başkanlığına çevrilmiştir.³³

Mahkeme'nin teşkilat kanununda birinci başkanlık ayrı bir kadro olarak düzenlenmediğinden atama karnamesinde Fehmi Bey Hukuk Dairesi başkanı olarak atanmıştır. Ona birinci başkanlık Adliye Vekaletinin ikinci bir yazısıyla verilmiş olmalıdır. Böyle bir görevlendirme talimatına henüz ulaşmış olmamakla birlikte çok geçmeden görevlendirilmiş olması gerekir. Doğrudan TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği "bazı güncel meseleler ve özel bilgiler içeren" 16 Ekim 1920 tarihli uzunca raporunu Heyet-i Temyiziye Reis-i Evveli olarak imzalamıştır.³⁴ Yine yukarıda değinildiği üzere Milli Mücadele başlangıcında İstiklal Madalyası verilmesi önerilen Temyiz Heyeti listesinin başında Reis-i

³³ CB CA, 30-18-1-1/3-17-5

³⁴ CA, A.III-9-a, D.37, F.2-61, V.1865

evvel olarak onun adı vardır.³⁵ Kendi el yazısıyla hazırlayıp 27 Aralık 1337 (1920)'de Bakanlığa vermiş olduğu Hizmet Cetveli Özetinde de “Mahkeme-i Temyizin teşkilinde riyaset-i ûlânın uhde-i acizânesine tevcih buyrulduğunu” yazmıştır. Yine 1921 yılı Temmuzundaki bir izin uzatma isteği telgrafını Temyiz Reis-i Evveli unvanıyla imzalamıştır.

Hasan Fehmi Beyin 1922 yazında Adliye Vekaletiyle yaşadığı bir izin meselesi, dönemin iş şartları ve kamu hiyeyarşisi bakımından mânidar bir misal teşkil etmektedir. Kendisi, 7 Mayıs 1922 (1338) tarihli dilekçesine bir sağlık raporu da ekleyip 15 Haziran tarihinden başlamak üzere iki ay izin talep etmiştir. Raporu kısaca “uzun süredir tedavimiz altında bulunan müzmin hastalığının şifa bulmadığından iki ay izin mahalli yakınlarındaki bir sıcak kaplıcada tedaviye ve istirahatata muhtaç olduğu” belirtilmektedir. Dilekçeyi alan bakanlık yetkilisi, Raporun Adli Tıp Müessesesince değerlendirilmesini istemiş; Adli Tıp, kaplıcalardan umulan yararın sıcak Temmuz Ağustos aylarından çok sonbaharda alınabileceği görüşünde bulunmuştur. Bunun üzerine kendisine Başsavcılık aracılığıyla şu yolda bir cevap verilmiştir: “Hasan Fehmi Bey hakkındaki raporun Adli Tıp Kurumunca incelenmesi sonucunda kaplıcalardan umulan faydanın istenilen aylardan çok sonbaharda temin edilebileceği bildirilmiş olduğundan istenen iznin sonbahara ertelendiğinin kendisine duyurulması”.

Bu cevap üzerine Fehmi Bey yeni bir telgrafla “Talep ettiği haklı iznin, gayrimuayyen bir zamana bırakılması üzerine tedaviden vaz geçtiğini, ailesini Niğde'deki ana-babasının yanına gönderdiğini belirtip hava değişimi için iki ay izin istemiştir. Bu yeni telgraf üzerine Adliye Vekili imzasıyla Temyiz Heyeti Başsavcılığına çekilen telgrafta “arzu ettiği bir hususun derhal yerine getirilmemesinden dolayı kendisinin infialkâr bir lisan kullanmasından üzüntü duyulduğunun bildirilmesi istenmiş” izne ayrıldığında işlerin aksayıp aksamayacağına dair görüş istenmiştir. Başsavcılığın olumlu görüş bildirmesiyle dilekçede istenen iki aylık izin verilmiştir.

Söz konusu maceralı izne rağmen, Hasan Fehmi Bey aynı yıl sonbaharında (14 Kasım 1338/1922) Sivas Hükümet Konağındaki makam odasında görevi başında vefat etmiştir. Olayı bakanlığa rapor eden Başsavcı İhsan Bey, telgrafında vefatın “sekte-i dimağı” yani beyin inmesinden mütevellit gerçekleştiğini bildirmiştir.³⁶

---

³⁵ Bkz., yukarı dipnot 17

³⁶ Hasan Fehmi Bey'in şahsi sicil dosyasına maalesef ulaşamadık. Bu yüzden kendisi hakkında yukarıdaki bilgileri Yargıtay Tarihi üzerine eser yazarlardan eski Yargıtay Başkanı Recai Seçkin'in eserinden hülasa ettik. 1960 yılında Yargıtay Birinci Başkanı olan A. Recai Seçkin eserinde, başkanlığa geldiğinde, başkanlık odasında asılı

Mahkemenin Sonlandırılması ve Eskişehir'e Nakli

Anadolu'nun işgalden kurtarılması ve bunun Lozan Antlaşması ile hukuken tescilinin ardından 1923 yılı son baharında Cumhuriyetin kuruluş hazırlıkları yürütülürken, eş zamanlı olarak Sivas Temyiz Heyeti'nin de başkent Ankara'ya daha yakın bir merkeze nakli gündeme oturdu. Olayın şehirde duyulması üzüntü ve tepkilere yol açtı. Sivas Belediye başkanı Rıza Bey ile şehirdeki bazı oda, cemiyet ve ocak başkanlarının TBMM Başkanlığına çektikleri 20 Ekim tarihli dokunaklı ve uzunca bir telgrafla bu haberdan duyulan üzüntü dile getirilip Mahkemenin Sivas'ta ibkası talep edildi. "Mahkeme-i Temyizin Konya'ya nakli³⁷ haberi bütün Sivas halkını derin bir hüznün ve teessür içinde bıraktı." cümlesiyle başlayan telgrafta, şehrin Milli Mücadeledeki yeri ve rolünün altı çiziliyor; "mâder-i inkılab" olan, Türkiye'nin payitahtı olmaya layık Sivas'tan bu hak ve imtiyazın alınmaması isteniyordu.³⁸

Oluşturulmaya çalışılan kamuoyu baskısı ve taleplerle birlikte konuya ilişkin kanun layihası, TBMM'nin 12 Kasım Salı günkü toplantısında görüşmeye açıldı. İlginç biçimde yine bir Meclis Hükümeti bir de Adliye Encümeni'ne ait iki ayrı teklif³⁹ mevcuttu. Tekliflerin 1. Maddesi yeni mahkemenin yerine ilişkin olup Hükümet teklifinde Eskişehir'e ikinci teklifte Konya'ya nakli öngörülmüyordu. Hükümet teklifinin gerekçesinde, yer değişikliğine en büyük neden olarak yurdun Batı bölgelerinin işgalden kurtarılmasıyla artık merkezin değiştiği; dolayısıyla Edirne, İstanbul, İzmir, Bursa gibi nüfusu kalabalık vilayetlerdeki iş yükü fazla mahkemelerin evrakının Sivas'a intikalinin zorluğu ileri sürülmekteydi.⁴⁰ Temyize tabi pek çok dosya sürüncemede kalmakta, hükmü kesinleşmeyen pek çok hükümlü ceza evlerinde fuzuli yatmaktaydı. Bu gerekçelerle beraber artık Ankara Hükümetinin yargı erkinin çatı

---

duran önceki Yargıtay başkanları arasında Fehmi Bey'in fotoğrafının bulunmadığını fark ettiğini, fotoğrafını Prof. Hüseyin Nail Kubalı'dan temin edip eksikliği giderdiğini bildirmektedir. Seçkin, s.181-184.

³⁷ Meclis Hükümetinin kanun tasarısında mahkemenin Eskişehir'e nakli öngörüldüğü ve henüz tasarı Meclise sevk edilmediği halde Telgrafta Konya'nın zikredilmesi ilginçtir. Konya'ya nakil Adliye Encümeni teklifinde mevcuttur. Konu muhtemelen Sivas mebuslarından biri tarafından sızdırılmıştır.

³⁸ Belediye Reisi dışında Telgrafta, Sivas Türk Ocağı Reisi Nureddin, Ziraat Odası Reisi Hayreddin, Ticaret Odası Reisi Hayri, Hilal-i Ahmer Reis-i sanisi Mustafa, Birinci ve İkinci Sınıf İhtiyat Zabitan Cemiyetleri reisleri Hayri ve Hamdi beylerin imzaları bulunmaktadır. Bu telgraf Başvekaletce hem Adliye Encümenine, hem kanunun görüşüleceği TBMM Başkanlığına gönderilmiştir. CB Cumhuriyet Arş. 30-10-0/27-157-2

³⁹ Hükümet tasarısında kanun başlığı "Heyet-i Temyiziye merkezinin nakil ve teşkilatının tevsiine dair Kanun"; Adliye Encümeninkinde "Mahkeme-i Temyiz teşkilatına dair Kanun" adını taşıyordu. TBMM ZC, Dev.II, İC S. 1, C.3, s.353-354

⁴⁰ "Kanunun neşri zamanındaki vaziyete nazaran Sivas'ın merkez ittihazındaki isabet aşikar ise de bilahare memalik-i Garbiyenin lehülhamd istirdadına muvaffakiyet husulü Sivas'ın merkezietini tebdil eylediği gibi..." Özellikle Sivas yollarını kapatan kışın bu güçlüğü daha da arttırdığı vurgulanmaktaydı. TBMM ZC, Dev.II, İC S. 1, C.3, s.352

kuruluşu konumundaki yüksek mahkemeyi hükümet merkezine yakın bir yere naklini taşımak istediği aşıkardır.

Kanunun geneli üzerinde yapılan görüşmelerde mahkemenin nakli konusu uzun uzadıya tartışıldı. Sivas Mebusları mahkemenin yerinde kalması için uğraştılar. Sivas Mebusu Rahmi Bey, TBMM'nin önceki kanunla Sivas'a verdiği bir şerefi yeni hükümetin kaldırmaması gerektiğini söyledi. Rasim Bey, "mahkemenin yüz küsur memuru, bir çok evrak ve defâtiri vardır, bunlar için en az yüz-yüz elli araba, kışın kapıya yaklaştığı zamanda Konya veya Eskişehir'e nakli için iki ay zaman lazım. İki ay da gittiği yerde teşekkülü için lazım. Bu kadar süre mahkeme atıl bırakılabilir mi?" diye yüklendi.⁴¹

Buna karşılık bazı mebuslar, gerek hükümet tasarısını desteklemek, gerekse mahkemeyi kendi şehirlerine kazanmak adına nakli yolunda görüşler ve takrirler sundular. Eskişehir mebusları Abdullah Azmi ve Arif beyler, mevcut kara ve demir yollarının kavşak noktası olan Eskişehir'i öne çıkardılar. Konya, Ankara İstanbul, Bozok (Yozgat), Kütahya, Bolu için önergeler sunuldu.⁴² Adliye Vekili İzmir Mebusu Seyyid Bey, bir takım eleştirileri sükunetle cevapladı. Gün boyu süren tartışmalar sonunda Kanunun " Sivas'ta teşkil edilen Muvakkat Heyet-i Temyiziyenin vazifesine hitam verilerek Eskişehir'de bir Mahkeme-i Temyiz teşkilini" öngören birinci maddesi kabul edildi. Diğer maddeleri iki gün sonra görüşülüp yasalaşan yeni Kanun⁴³ ile Yüksek mahkemenin üç yıllık Sivas dönemi hukuken ve fiilen sona ermiştir.

Sonuç

Yeni Türkiye'nin yüksek yargı organı Yargıtay'ın Muvakkat Temyiz Heyeti adıyla Sivas'ta göreve başlamış olmasının kendine has bir takım sonuçları mevcuttur:

Mahkeme burada dönemin şartları gereği, İstanbul'da henüz var olan bir Osmanlı hükümeti ve ona bağlı Mahkeme-i Temyiz ile eş zamanlı çalışmıştır. Ülkenin önemli bir kısmının işgal altında bulunuşu da hesaba katılırsa, yargı alanı dar bir mahkemedir.

---

⁴¹ TBMM ZC, Dev.II, İC S. 1, C.3, s.361-362

⁴² TBMM ZC, Dev.II, İC S. 1, C.3, s.376-380

⁴³ TBMM'nin 14 Kasım 1339 Çarşamba günkü birleşiminde kanunun diğer maddeleri görüşülüp kabul edilmiştir. Oylamaya katılan 144 vekilin 128'i kabul; 13'ü red oyu kullanmış, üç mebus müstenkif (çekimser) kalmıştır. TBMM ZC, Dev.II, İC S. 1, C.3, s.389-394. Aynı gün yayınlanıp yasalaşan 371 No'lu Kanunun metni için bkz. Düstur, 3 ncü Tertip, C.5, s.414

Bununla birlikte Anadolu’da yasama ve yürütme erkini eline alıp yeni bir siyasi hakimiyet kurma yolunda ilerleyen TBMM Hükümetinin yargısal iktidarıyla bunu perçinlemesi bakımından Mahkemenin kuruluşu fevkalade önemlidir.

O günün şartlarında Mahkemenin faaliyet yeri olarak Sivas’ın seçilmesi isabetli olmuştur. Mahkeme ilk defa hükümet merkezinden ayrı bir şehirde faaliyet yürütecektir, fakat o zamanlar Sivas, işgalden masun kalan Anadolu’nun en salim ve en merkezi yeridir. TBMM, Ankara’da açılmadan evvel en kapsamlı milli kongre Sivas’ta toplanmış, mahkemenin burada hizmete başlaması, eski hatıraya uygun düşmüştür. Sivaslılar olayı bir mükafat ve ahde vefa olarak değerlendirmişlerdir. Yer seçimi hem mevcut Osmanlı yönetimini, hem de yüzyıllardır Osmanlı kimliğiyle yaşayan halkı kritik dönemde ürkütme ve galeyana getirmek istemeyen Ankara Hükümeti için makul bir tercihtir.

Mahkeme, bir geçiş dönemi üst yargı kuruluşu olarak, Anadolu’nun gerek siyasi, gerek sosyo-iktisadi ve hukuki yönleriyle en çaresiz, en zor zamanında mesaide bulunmuş olmanın muhtelif güçlükleri altında faaliyet yürütmüştür. Yer problemi, evrak akışının yavaşlığı, zamanında maaş alamama bunlardan ilk akla gelenlerdir. Mamafih, gördüğü hizmet de o oranda saygındır. Önümüzdeki süreçte, mahkeme evrakına erişim sağlandığı ve üzerinde detaylı analitik değerlendirmeler yapıldığı ölçüde mahkemenin hizmet kapasitesi, kalitesi daha iyi anlaşılacaktır.

Kaynakça

- ABDURRAHMAN Adil, *Mahkeme-i Temyiz*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1312.
- CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ (CA, Arşiv, fon ve vesika numaraları dipnotlarda verilmiştir.)
- CUMHURBAŞKANLIĞI, CUMHURİYET ARŞİVİ (CB CA, Arşiv, fon ve vesika numaraları dipnotlarda verilmiştir).
- DEMİREL, Fatmagül, *Adliye Nezareti Kuruluş ve Faaliyetleri (1876-1914)*, Boğaziçi Üniv. Yayınevi, İstanbul 2010.
- DÜSTUR (Tertibi, cilt ve sayfa numaraları dipnotlarda verilmiştir).
- MOL, Gürsel, *Türk Hukuk Tarihi Sürecinde Yargıtay*, Devran Matbaacılık, Ankara, 2004.
- ÖZOĞUZ, Nejat, *Temyiz Mahkemesi*, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1944.
- Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1328 Sene-i Maliyesi, Dersaadet 1328, 1333-1334 Sene-i Maliyesi, Dersaadet 1334.
- SEÇKİN, Ahmet Recai, *Yargıtay Tarihçesi, Kuruluş ve İşleyişi*, Yarıaçık Cezaevi Basımevi, Ankara, 1967.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, TTK Basımevi Ankara, 1994.
- TUNAYA, Tarık Zafer , "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XXIII/3-4, İstanbul 1957, ss, 227-248.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ (TBMM ZC, Devre, ictima senesi, cilt ve sayfa numaraları dipnotlarda verilmiştir.).

Ek. 1. Sivas'ta bir Mahkeme-i Temyiz Kurulmasına dair Kanun Teklifinin Meclise sevkine dair 9 no'lu Heyet-i Vükelâ Kararnamesi (16.05.1336/1920).

تورکیا بویوک ملت مجلسی ریاستی

آقره

۲۲۶

۵۰

قلم خصوصی
عدد ۹

263
1

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

صدور

اسره عدیه کیمکی طرفنده برسانده برکولونیزه تشکیله راز تنظیم ایریلدیه لوجو قانونیه قیود ایرلدی
دیورون ملت کیمکی تعطیل قرار کیر اولدی.

۷ - صالحه ۱۱ - پناه کیمکی

فایده کیمکی	دانه کیمکی	عدیه کیمکی	مدافعه کیمکی	تیمه کیمکی	دیورون ملت مجلسی
ضمانه	جهانی	مدونگیته	فوزیه	فوزیه	مصطفی کمالیه

ایجاد جریه کیمکی	صحب کیمکی	انصار کیمکی	معارف کیمکی	ماده کیمکی
معت	معت	معت	ضمانه	معت

احد نه بقده

۱ ۱۱ ۲۶

۹

جواباً یازیلدیجی اوراته، جواب اولدنی محرومک تاریخ و نومرو-نک درجی رجا اولتور.

Ek. 3a. Düzenli maaş alamadıkları yolunda şikayette bulunan Sivas Temyiz Heyeti azalarından Hasbi Bey'e, TBMM Reisi ve Baş Kumandan Mustafa Kemal'in 9.1.1338/1221 tarihli cevap mektubu .

01016600-25
تورکیا بویوک ملت مجلسی ریاستی
قلم مخصوص مدیریتی
عدد
5
4.96
تاریخ

آقره
۳۳۸ - ۱ - ۸

سواءه محکمہ نیزہ اعضا سندہ جسے تقاضا کرتے ہیں

صاحبانہ
صاحبانہ صحتیہ لایہ

تذکرہ
سواءه محکمہ نیزہ صحتیہ مشاری خفہ کی مراجعتی نظر دتہ
ازیرہ برائوہ مشاریتک تسویہ اجموہ ضدوہ آجینہ اولیرہ در شایہ
آنہ بوز ام دتہ لیا ۱۰ ریحہ صحتیہ نایجہ سواءه صحتیہ
کوند۔ لیدیگی بعد مارضہ صحتیہ - ایہا مشاریتک مرز شایہ
ستو سلاہ۔ تابع طوتوہ اوزرہ آنفزم بر صحتیہ بولدر لری و عدلیہ
وطانی شایہ سرزہ ساجی بور دروہ ربطی صحتیہ مرز شایہ
ایسہ و عدلیہ و طانیہ تبلیغ نیت ایسہ اولدنی واک وکالیہ سندہ شایہ
بدر لری۔ دوام حاجتہ شایہ مع انفق

نورین بولدر شایہ
بائتہ خفہ
مصطفیٰ کمال

VIII.1.6.
88
9-25

تاریخ ۹/۱/۳۸

جراباً باذیلہ حق اوراقہ : جراباً باذیلہ حق عورالک تاریخ نومبر سنک درجی رجا اولتور .

CU... HURBAŞKANLIĞI ARŞIVI
Yer No. :
Dos. No. :
Vesika No. :
3709

Ek. 3b. Mustafa Kemal Paşa'nın Mektubunun (Ek. 3a.) Transkripsiyonu

9.1.1338

Sivas'ta Mahkeme-i Temyiz Azasından Hasbi Efendi Hazretlerine

7 Kanunievvel 337 tarihli mektubunuzu memnuniyetle aldım. Hissiyat-ı samimânelerine teşekkür ederim.

Sivas Mahkeme-i Temyiz Heyeti'nin maaşları hakkındaki müracaatları nazar-ı dikkate alınarak bir aylık maaşlarının tesviyesi için sandık açığı olarak dört bin altı yüz elli dört lira 20 Teşrinievvel 37 tarihinde Sivas Muhasebeciliğine gönderildiği gibi bademâ heyet-i müşarün ileyha maaşlarının merkez memurîni misillü muameleye tabi tutulmak üzere Ankara'da bir mutemet bulundurmaları ve Adliye Vekaleti memurîn-i merkeziyesi gibi bordroya rabtı suretiyle merkezden tesviyesi takarrür etmiş ve Adliye Vekaletine tebliğ-i keyfiyet edilmiş olduğu Maliye Vekalet-i celilesinden cevaben bildirilmiştir.

Devâm-ı afiyetinizi temenni ederim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi,

Başkumandan Mustafa Kemal

